

01

02

BELSŐ GAZDAGSÁG

- 01 Az utcai homlokzat részlete
- 02 A tóraszekrény kupolájának belseje
- 03 Otto Wagner perspektivikus metszete
- 04 Ner tamid - az örök fény lámpása a tóraszekrény fölött

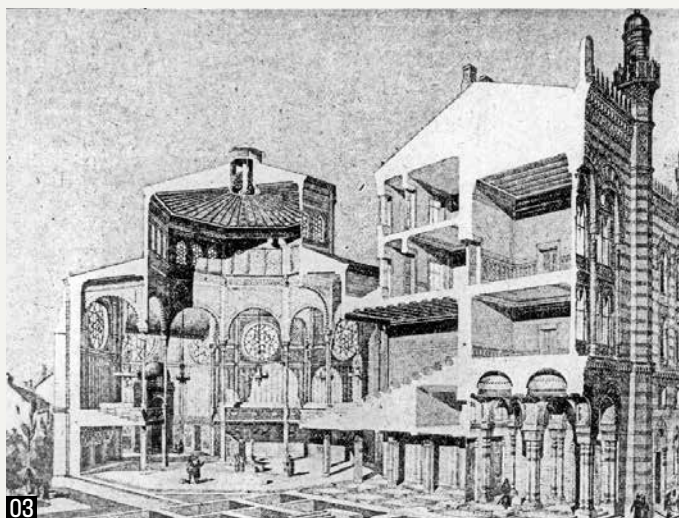
A RUMBACH SEBESTYÉN UTCAI ZSINAGÓGA FELÚJÍTÁSA

— Külföldi szakember szerint a zsinagóga Magyarország alighanem egyik legfigyelemreméltóbb épülete lehet, hiszen elismert külföldi tervezőnek alig van épülete ide-haza. [1] A barokk korban alkotó néhány építészen kívül csak Eiffel és Otto Wagner említhető. Ráadásul Otto Wagner az utóbbi évtizedekben nagyon divatos is vált. Elsősorban a historizmusnak a szecesszió, sőt a modernizmus irányába mozduló építészete tart számot érdeklődésre, de nyilván izgalmas, hogy ez a jól ismert életmű milyen eltérő előzmény (vagyis a zsinagóga) után keletkezett. Az épület romantikus, keleties formavilága kuriózum,

03

az életmű legkorábbi, egyedi darabja. Építészek ilyen jellegű stílusváltásai a historizmus időszakának sajátosságai közé tartoznak.

— A Rumbach Sebestyén utcai zsinagóga az 1859-ben elkészült neológ Dohány utcai zsinagóga ortodox párjaként épült fel. [2; 3] A konzervatív zsidó közösség igényességét jelzi, hogy pályázatot írtak ki, és ezt nyerte meg a fiatal Otto Wagner (1841–1918). Az ő tervei alapján 1873-ra valósult meg az utcai többszintes hitközségi épület és az általa elrejtett centrális elrendezésű zsinagóga. A vészkorszakot túlélte

ÉPÍTÉSZ |
Kőnig Tamás DLA, Wagner Péter DLA

SZERZŐ | FOTÓ
Arnóth Ádám

ugyan az épület, de éltető közössége meggyengült; először az utcai épületről volt kénytelen lemondani, majd a zsinagógáról is. Az épület osztozott számos hazai zsinagóga sorában: nem illő hasznosítás vagy teljes kihasználatlanság, folyamatos pusztulás, időnként javító beavatkozások. Ez utóbbiak közül igen fontosak az 1990 körüli munkák, amelyek hozzájárultak megmaradásához. A zsinagóga 15 éve került vissza a Mazsihiszhoz. A helyreállításra kiírt pályázatot a Kőnig és Wagner iroda nyerte meg 2007-ben, de több mint egy évtizednek kellett eltelnie, hogy újabb tervek végül megvalósulhassanak. A helyreállítás igen sok

tagból álló csapat munkája, felsorolásuk meghaladja a cikk terjedelmét, de az építész tervezők mellett két szakember feltétlenül kiemelendő. Dávid Ferenc művészettörténész nem először dolgozott együtt a tervezőkkel, alapos kutatómunkája ezúttal is hozzájárult a munka sikeréhez. Baliga Kornél belsőépítész már a harminc évvel ezelőtti munkákban is részt vett, nélküle nem lehetett volna ennyire hiteles az épület rekonstrukciója.

— A műemlékes szakma a rekonstrukcióra, azaz egy elpusztult épület, épületrész újjakészítésére mindig aggodalommal tekint. [4] Ennek oka, hogy ezzel az épület

05

— 30 éve, 1989-ben léptem be először a Rumbach Sebestyén utcai zsinagógába. Hihetetlen élmény volt a sötét oktagonális templomtérén túl a fényben fürdő szentély, és a benne álló kupolás pavilon, a tóraszekrény látványa. A világon is egyedülálló zsinagóga szentélye fölötti födém és tetőszerkezete beszakadt, és ez okozta a különös fényhatást. 30 évem telt el a zsinagóga újjáépítésének reményével, 30 éve kíséri és kísérti építész-belsőépítész pályámat.

06

Az én szerepem a helyreállításban partizánmódra kezdődött. A belső architektúrát restauráló társaság kért fel a tervezésre. A történelmi épületek rekonstrukciója a szenvedélyem, de ez volt az első igazi ötcillagos műemlék, amelynek a helyreállításán dolgozhattam. A belső helyreállítás, a színesre festett és aranyozott falburkolatok, színes és festett üvegablakok, festett táblás mennyezetek a rajzaim, illetve útmutatásaim alapján készültek el. Aztán másfél évtizedes csend következett.

— 2006-ban a Budapesti Zsidó Hitközség tervpályázatot hirdetett zsinagógává való visszaállításra, valamint az utcai szárnyban múzeum kialakítására. A pályázatot a König és Wagner Építész Kft. nyerte, melyben én belsőépítészként szerepeltem. König Tamással egyéves munka vette kezdetét, melyben kulcsszerepet játszott a nemrég elhunyt Dávid Ferenc művészettörténész. Az ő tudományos kutatásaira építve terveztem meg a zsinagóga elpusztult berendezéseit amellelt, hogy folytattam a belső rekonstrukció 1990-ben abbahagyott tervezését is. Eltelt 30 év, de most úgy hiszem, érdemes volt kívánni. | (Baliga Kornél)

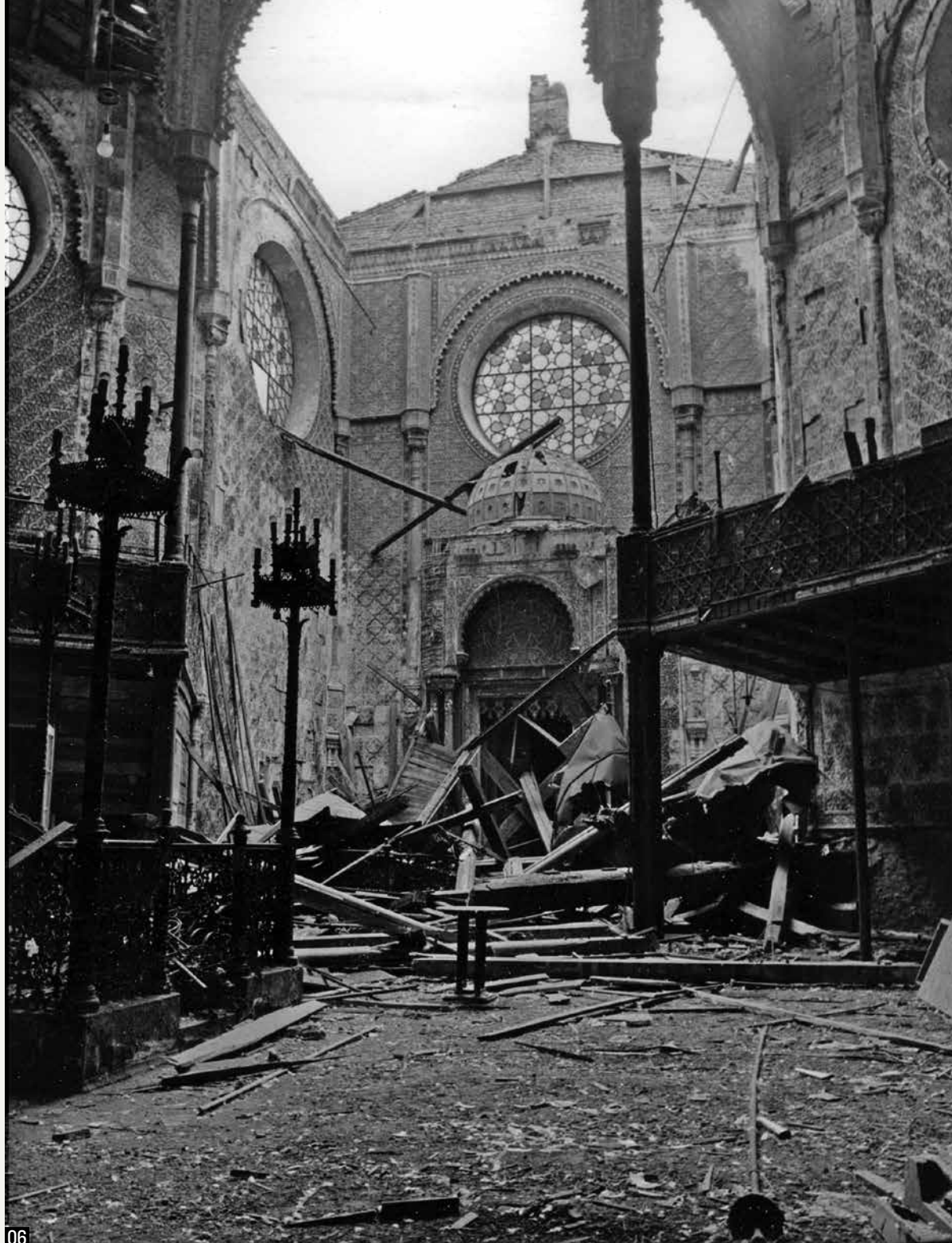
hitelessége, régiségértéke könnyen csorbul, ráadásul a rekonstrukció gyakran csábítja a helyreállítókat, hogy olyat is rekonstruáljanak, melyről nincsen precíz, hiteles információ. Ebben az esetben szerencsére elegendő adat állt rendelkezésre, a megmaradt vagy harminc éve újrakészített részletek, az alapos kutatás fel tudta tárni az épület elpusztult részleteit. Másrészt ezt segítette elő az épület és az ornamentika logikája, szabályos szerkesztése. A ház már az utcaképből is elég feltűnő jelenség két minaretjével, a romantikára jellemző plasztikájával, és a későbbi Otto Wagnerre leginkább utaló megoldásával, amely

01

a falmezőket is díszíti, egyetlen üres, megdolgozatlan felületet sem hagyva. A zsinagóga terének belső gazdagsága még ezután is mellbevágó. A nagyméretű, színes üvegablakok – külső fényviszonyok szerint – folyamatosan változó megvilágításában a látogatót először az ornamentika ejti rabul, amely még gazdagabb és még teljesebb, mint a homlokzat kialakítása. Minden felületet beborít a vöröskék-arany mustra, a mennyezeteket ellepi az arabeszk, és díszítettek a tagozatok is. Aztán alaposabban körülnézve kiderül, hogy ez a tobzódás nagyrészt apró, ismétlődő, mór előképeket utánozó elemekből áll, másrészt igen

07

05

06

- 05 A karzat mennyezetének részlete
 06 A belső 1981-ben (a FIMÜV felvétele)

precíz keretek közé szorul. A rendelkezésre álló mezőket hézagmentesen tölti ki a díszítés, de ezek a mezők pontosan meghatározottak, szabályosak, és egymástól keskeny tagozatok választják el őket. Az így létrejött síkokból egy valójában igen fegyelmezett, szinte racionálisnak is mondható nyolcszögű térforma áll össze, melynek éleit egzaktul rajzolják ki a tagozatok, párkányok, a falhoz csatlakozó és szabadon álló karcsú oszlopok. Ez a kettősség, az ismétlődő elemekből álló mustra és a térforma, a szerkezet fegyelme adja a tér jellegzetességét. És ez az a jellegzetesség, ami most újra teljes pompájában, eredeti

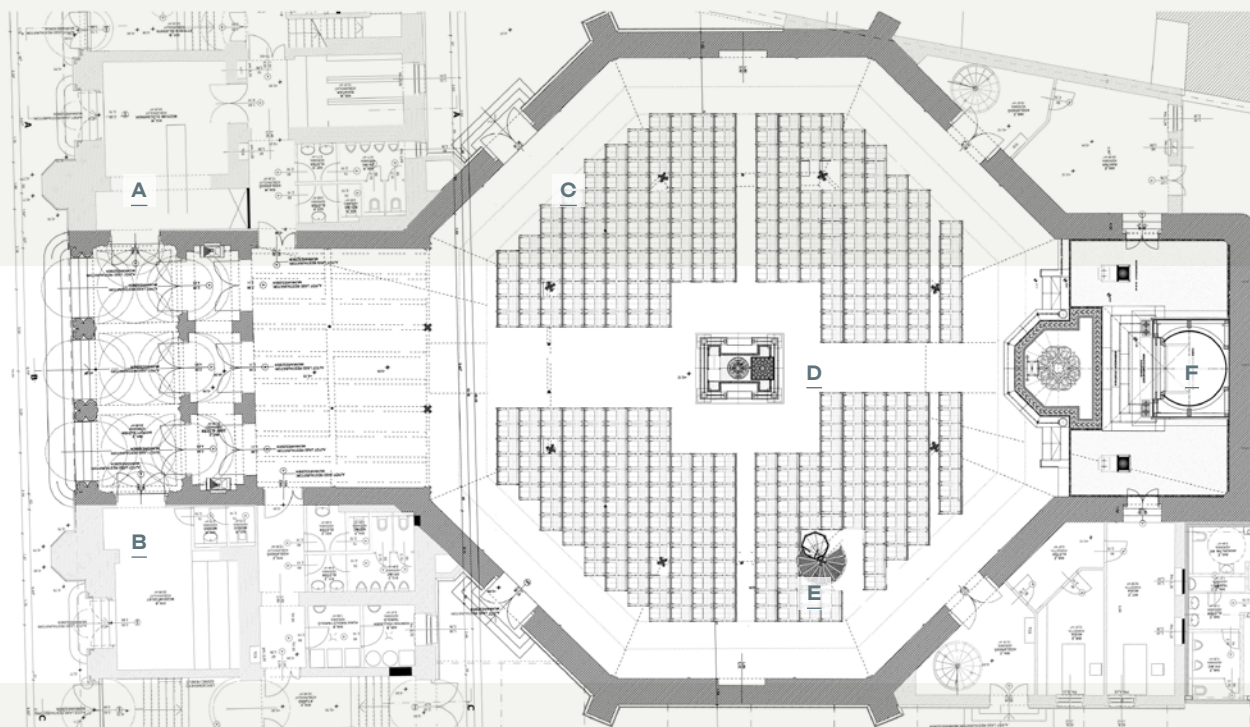
gazdagságában, hiteles formában meg tud jelenni a kiegészítő berendezési tárgyakkal együtt, a rekonstruált bimával, csillárokkal, a ner tamiddal, azaz örökmécsessel. Egy ilyen enteriőr nehezen viselné a rekonstrukciótól eltérő megoldásokat. Egy ilyen térben legjobb, ha a helyreállító építész észrevétlen tud maradni. Ezúttal ez is sikerült: legkevésbé sem feltűnő a legfontosabb változtatás, hogy a visszaállított bima lesüllyeszthető. Ezzel a gesztussal az épület nemcsak zsinagógaként, hanem más, kulturális funkciókra is használható.

02
04

10

07

A		A nyitott előtér	D		Bima
B		Múzeumi üzlet	E		Szószerék
C		Rendezvényter	F		Tóraszekrény

08

— A főhomlokzat és maga a zsinagóga adja a teljes építmény igazi műemléki értékét. A kettő közötti hitközségi épületben eredetileg is egyszerűbb funkciók kaptak helyet: üzletek, lakások, tantermek. Ezek a területek nemcsak egyszerűbb kialakításúak voltak, de értelemszerűen ezek változtak a legtöbbet, így értékes régi elemek alig maradtak. Nyilvánvaló, hogy az új funkciókat, amelyek még szükségesek az együttes megfelelő működéséhez – kiállító és kiszolgálóterek –, ide lehetett bezsúfolni. Ezek a terek még nem készültek el teljesen, de már látható, hogy a ház belseje mai módon, visszafogott minimalizmussal készült el, ahogyan ez logikus és természetes.

08

Okkal bízhatunk benne, hogy az épületben helyet kapó kiállítás és a zsinagógát övező szűk kert is méltó módon fog elkészülni.

— Végezetül még annyi jegyzendő meg, hogy az ICOMOS Magyar Nemzeti Bizottsága az idei műemléki világnapon ICOMOS-díjjal tüntette ki a zsinagóga példaértékű helyreállítását.

09

- 07 A karzat
- 08 Földszinti alaprajz
- 09 A központi nyolcszögletű tér belseje

— A Rumbach Sebestyén utcai zsinagógában jelenleg befejeződni látszó munka a történeti épületekkel való foglalkozás három fő változata egyikének tipikus példája. Rekonstrukciónak bizonyos díszek, elemek, esetleg egész épületrészek újrakészítését szoktuk hívni, az épületrehabilitáció lényegében a korábbi fizikai állapot és funkcionális alkalmasság korszerűsítése. Házunk, a fiatal bécsi építész, Otto Wagner által tervezett Rumbach Sebestyén utcai zsinagóga jelenlegi életfázisa a másik két megoldás mellett egyértelműen – részben új funkcióra is alkalmassá tevő – újjáélesztést, hosszú szünet utáni újraindítást, a ház revitalizálását igényelte.

A részletes felújítással járó mostani tevékenység lényegében egy olyan kulturális épületet hozott létre, melynek fő funkciója továbbra is – hagyományos, középszimmetrikus, női karzatos terében, eredeti díszével, eredeti vizualitásában működő – zsinagóga. Ezen tér többcélú használatát lehetővé teendő az egykor középén álló és – a megmaradt elemek és a történelmi dokumentáció segítségével ugyanoda – visszatelepített tóraolvasó állvány teljes egészében padlóba süllyeszthető lett, így a tér – világi használat esetén – akár ki is üríthető, mobilon bútorozható. Ezt kiegészítendő az utca felől meglévő, hagyományosan középfőfalas – eredetileg lakásoknak, oktatóhelyiségeknek, hitközségi irodáknak helyet adó – szárnyban

a külső traktusban mobilon osztható közönségforgalmi terek (múzeumi időszakos és állandó kiállítás számára, kis létszámú programszobák), az udvari oldalon a közlekedő és kiszolgáló területek kaptak helyet. (Nyilvánvaló, hogy a múzeum legfontosabb „kiállítási tárgya” továbbra is a zsinagóga belső tere lesz.)

A ház léte, a zárt sorú beépítésben elfoglalt, tehát csak egy főhomlokzatos helyzete, környezetének alakulása – lényegében véletlenül – nagyszerűen idézi, illusztrálja városunk és lakói utóbbi százegynéhány évének történetét. Ha a Dohány utca felől közelítjük meg zsinagógánkat, a keskeny Rumbach Sebestyén utcán, a Dob utca sarkáról érdekes látvány tárul elénk. A bal oldalon, egy sarokközeli, üres telek mögötti tűzfalfestésen, egy korabeli sportújság nagyított képén az ötvenes évek talán legismertebb sporteseményén, a londoni 6:3-on Puskás Öcsi lövi az egyik gólt az angoloknak. Az utca jobb oldalán az előzővel majdnem szemben álló tűzfalra egy hatalmas Rubik-kockát festettek. És az utcába egyenesen benézve jól látszik, hogy a Rumbach Sebestyén utcai zsinagóga főhomlokzatának két fiatornya által létrehozott tengely – a szemközti alacsony házak tetőgerincei fölött – a bazilika csúcsára mutat. | (Kónig Tamás)

09

10

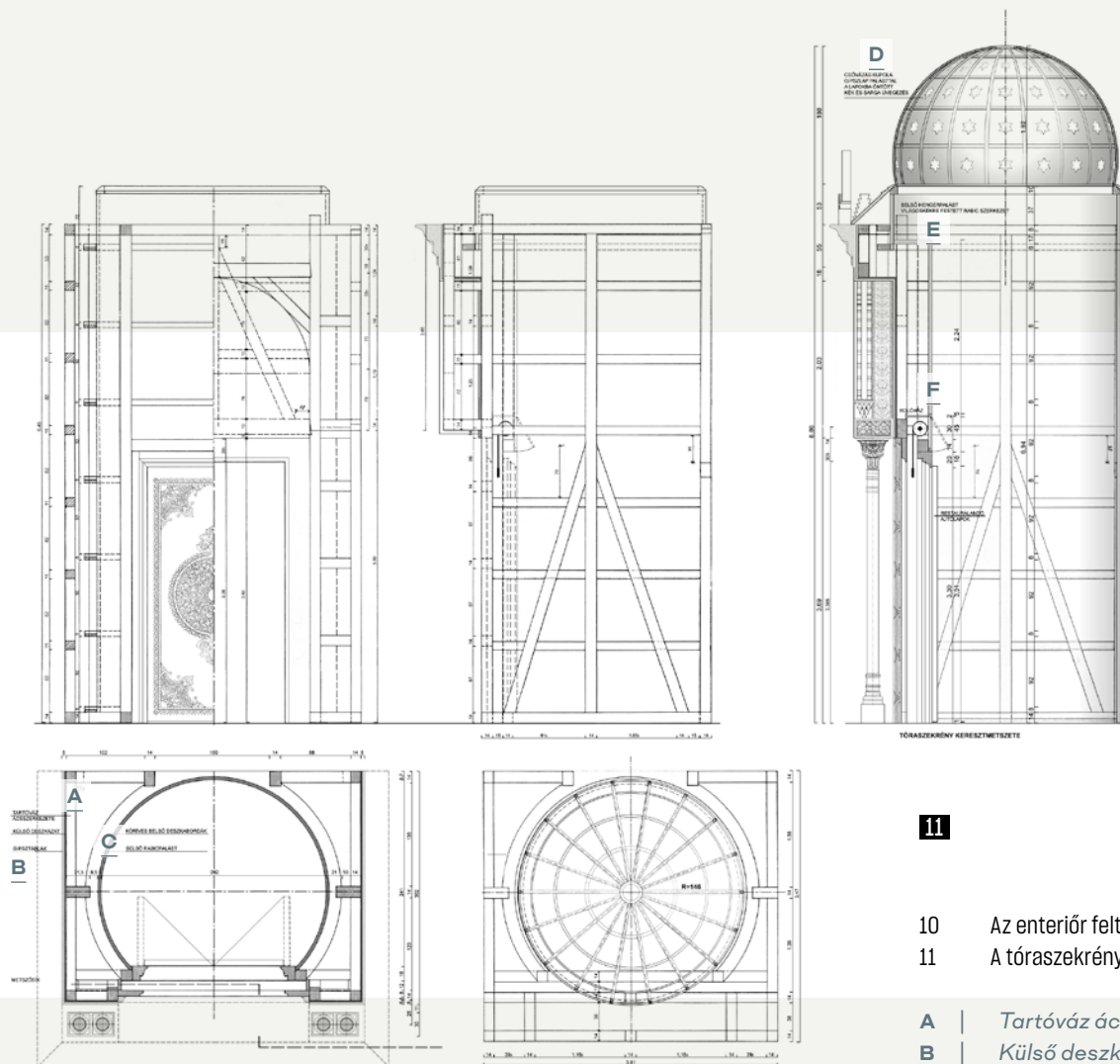
Országunk régi adóssága e roppant értékű műemlék épület helyreállítása

— Hajdanán, amikor elkezdtem képernyőről mutogatva védeni építészeti értékeinket, a műsor egy kéthavonta készülő, Terefere című magazinműsor 8-10 perces epizódja volt. Már 1980 augusztusában, a negyedik jelentkezésben benne volt Otto Wagner pesti remekműve. Aztán még sokszor. Ugyanabban a negyven évvel ezelőtti műsorban mutattam be egy kis városi palota, a Kecskeméti utca 7. elhagyottságában pusztuló állapotát. Különös, hogy a belvárosi ház felújítását, majd értékesítését sikeresen elvégző székesfehérvári építőipari cég, az Alba Regia Vállalat vette meg 1987-ben a Rumbach Sebestyén utcai zsinagógát, és fogott bele azután a felújításába is. 1993 nyarán számoltam be a tévéműsorban arról, hogy már majdnem kész. Elmondtam, hogy a homlokzatot Baliga Kornél és Lovas Sándor cége, a Prachtbau hozta helyre, az Alba Regia által elvégzett belső építőmesteri, gépészeti, elektromos és egyéb munkák után a díszítőfestő, aranyozó munkák Haraszi László festő-restaurátor csapatának érdeme. Ám a felújítás teljes befejezése még 1994 elején is váratott magára, mert nem sikerült eldöntenie senkinek, mi legyen a házból: templom, koncertterem, múzeum...? Mindenképpen nagyon fontos volt,

hogy megújulhatott az az épület, melynek a tetőzete a II. világháború során beszakadt (de helyreállítható maradt), s így megmaradt, annak ellenére, hogy a háborús sérülés után – a holokausztban elhurcolt és meggyilkolt hívek hiányában – üresen pusztult évtizedekig.

Aztán a székesfehérvári cég megszűnt, tulajdonosi, tulajdonjogi problémák jöttek, s megint sokáig nem történt semmi... Azt hiszem, nem túlzás azt mondani, hogy Isten malmai lassan őrölnek. Aztán a König és Wagner építésziroda kapott megbízást az újabb munkálatok megtervezésére valamikor 2006-ban, de a tényleges építő, helyreállító munkára vagy tíz évet kellett várni. 2016 januárjában a nagy hagyományú folyóirat, az IPM hasábjain számolhattam be a jó hírről, amit akkor König Tamás mondott el nekem, miután együtt bejártuk az épületet. „Mind a hitéleti igényeknek, mind a kulturális és múzeumi funkcióknak megfelelő helyreállítás készül” – tudtam meg tőle. „Országunk régi adóssága e roppant értékű műemlék épület helyreállítása. Remélhetünk ismét, reménykedhetünk, hogy ezúttal valóban megtörténik” – így ér véget az az írás, s együtt örülhetünk ma annak, hogy végre valóban megtörtént. | (Ráday Mihály)

06

11

- 10 Az enteriőr feltárulása belépéskor
11 A tóraszekrény részletterve

- A | Tartóváz ácsszerkezete
B | Külső deszkázat és gipsztáblák
C | Köríves deszkabordák és belső rabszalagok
D | Csővázak kupola gipszlap palásttal, a lapokba öntött kék és sárga üvegezés
E | Belső hengerpalást, világoskékre festett rabszalagok
F | Rolóház

ÉPÍTÉSZ MUNKATÁRSÁK: Rimely Ádám, Holtság Ágnes | ÉPÍTÉSZ KONZULENS: Zalka István | ÉPÍTÉSZ TERVEZŐI MŰVEZETŐK: Perjés Márk, Ugryn László | TÖRTÉNÉS: Dávid Ferenc, Sisa László | STATIKA: Kőnig Elemér, Zámbo Ernő | ÉPÜLETDIAGNOSZTIKA: Zámbo Ernő, Marcell Kolos | ÉPÜLETGÉPÉSZ: Erhardt Lajos, Erhardt Péter, Seres Edit | ELEKTROMOSSÁG: Révhegyi Ferenc, Rajkai Ferenc | GYENGEÁRAMÚ HÁLÓZATOK: Bosch Gyula | ÉPÜLETFELÜGYELET: Váradi Ákos | KERTTERVEZŐ: Holtság Ágnes | KÖRNYEZETVÉDELEM: Csott Róbert, Ilyés László | AKUSZTIKA: Csott Róbert | TÖRTÉNETI TEREK ÉS FELÜLETEK BELSŐÉPÍTÉSZE: Baliga Kornél | MÚZEUM- ÉS KISZOLGÁLÓ TERÜLETEK BELSŐÉPÍTÉSZE: Gergely László | TŰZVÉDELEM: Bársony Antal, Kovács Róbert | VENDÉGLÁTÁS-TECHNOLÓGIA: Straub Ágnes | EGYEDI MOZGATÁS TERVEZŐJE: Korponai Bálint Antal | FELVONÓTERV: Tóth Miklós | SZIGETELÉSI TERV: Kövesi Attila

IRODALOM / REFERENCES

- [1] Müller, Ines: *Die Otto Wagner-synagoge in Budapest*, Löcker Verlag, Wien 1992.
[2] Sisa, József: „Tudományos dokumentáció” [kézirat], FIMŰV, 1981.
[3] Dávid, Ferenc – Baliga, Kornél, et al: „Tudományos dokumentáció” [kézirat], 2016.
[4] Ware-Nagy, Orsolya: „Újra ott áll, mindig is ott állt”, *Metszet*, Vol 10, No 7, (2019), DOI: <10.33268/Met.2019.7.1> [utolsó belépés: 2020-09-12].

ABSTRACTS

ARNÓTH, Ádám: INTERNAL WEALTH

Citation: Metszet, Vol 11, No 5 (2020), pp 18-25, DOI: 10.33268/Met.2020.5.1

SYNAGOGUE RESTORATION, BUDAPEST, HUNGARY | Restoration Architect: **Tamás KÖNIG DLA and Péter WAGNER DLA**

Originally designed in the Moorish Revival style by Otto Wagner in 1873, this synagogue served as a place of worship for the more conservative members of Budapest's Jewish community. WWII damage left the building

in a ruinous state, although repairs to the structure did occur, restoration in earnest did not start until 2007. The subsequent works have restored this place of worship to its former splendor and function. Attention paid

to the original design, the Torah Ark and unusual use of Moorish decorative elements have helped demonstrate why this building is one of Budapest's significant historic monuments.

LEVAI, Tamás: TIME TRAVEL

Citation: Metszet, Vol 11, No 5 (2020), pp 26-31, DOI: 10.33268/Met.2020.5.2

PJ VILLA, KOLOZSVÁR (CLUJ-NAPOCA), ROMANIA | Architect: **Miklós PÉTERFFY**

Originally designed in 1937, an amazingly exciting period for architecture anywhere, this family home has recently been modernized. Or has it been restored to its intended form,

with updated technology, use of space and materials. Division of spaces has been achieved by feats of geometry on a grand scale, with curved walls and high ceilings

developing a perfectionist feeling drawing inspiration from the 1930s desire for luxury. A possible destination for architectural tourism for those departing from Budapest.

CSANÁDY, Pál: MILITARY LEGACY

Citation: Metszet, Vol 11, No 5 (2020), pp 32-37, DOI: 10.33268/Met.2020.5.3

LMCC ARTS CENTER, GOVERNORS ISLAND, NEW YORK, USA | Restoration Architect: **Jay L. BERMAN**

A former military base has seen a nineteenth-century munitions warehouse converted into a venue for the arts by the Lower Manhattan Cultural Council with the intention of creating

spaces for temporary exhibitions, studio spaces and public events. As one of the few green park areas of New York this offers a location not only for the arts but also for

leisure time activities. The key to this project's success being the fact that a minimum level of work was required due to the architectural strength of the existing building.

WETTSTEIN, Domonkos: SPACE-TIME ILLUSION

Citation: Metszet, Vol 11, No 5 (2020), pp 38-43, DOI: 10.33268/Met.2020.5.4

STADT CASINO, BASEL, SWITZERLAND | Architects: **HERZOG and DE MEURON**

The designers of this project have taken an approach similar to that of an Eszterházy novel: travelling through a multifaceted history of spaces from point of view to point of view. This might be an act of fantasy

or irony resulting in a restoration of neo-baroque elements, insertion of contemporary interventions, resulting in maintaining the original acoustic quality of the concert hall and improved non-performance circulation

areas: foyer, stairwells and corridors which now create a new sequential flow throughout the building complex.

WARE-NAGY, Orsolya: REALISTIC, WALK-IN MODEL, OR THE NEW OLD

Citation: Metszet, Vol 11, No 5 (2020), pp 44-49, DOI: 10.33268/Met.2020.5.5

RESTORATION OF THE HORSE RIDING-HALL, BUDAPEST, HUNGARY | Restoration Architects: **Ferenc POTZNER**

A key element of the National Hauszmann project to restore or rebuild monumental buildings in Budapest's Castle District includes this Riding-Hall damaged in WWII and finally demolished in the 1950s. Obviously

when a building is totally demolished rebuilding to original plans will not occur due to changes in materials, construction methods or statutory requirements. The question arising being that of "is this a faithful reconstruction

or a full-scale architectural model" erected in an attempt to satisfy grandiose plans or a false sense of history?

CSONTOS, Györgyi - TÓTH, Tímea: ENLIGHTENMENT

Citation: Metszet, Vol 11, No 5 (2020), pp 50-57, DOI: 10.33268/Met.2020.5.6

CHURCH OF THE STIGMATIZATION OF SAINT FRANCIS, BUDAPEST, HUNGARY | Restoration Architects: **Judit Z. HALMÁGYI and Tamás TÓTH**

Often religious buildings fall into a state of neglect, here a Roman Catholic Church suffered from a combination of problems: being part of a none too sympathetic urban composition and neglect due to dissolution

during the communist era. The architects responsible for the restoration started by making a full digital survey of the building from which analysis of required works could be implemented. Improvements to the

building's fabric, quality of lighting and its place in the urban context have been vastly improved upon.

DOMBÓVÁRI, János: REPAIRED FINALE

Citation: Metszet, Vol 11, No 5 (2020), pp 58-63, DOI: 10.33268/Met.2020.5.7

HARD ROCK HOTEL, BUDAPEST, HUNGARY Architects: **László SZÁSZ and Erzsébet HAJNÁDY**

Following the established business model of the Hard Rock company design concepts are handled by their local franchise partner. Here the decision was made to respect the existing

building's elevations, whilst adding a three storey high golden crown that responds to the location, Nagymező Utca's, Broadway like ambitions. To lift a corner site architecturally

with a bold, traditionally, out of context statement. This approach completes the problem of a poorly massed streetscape whilst adding a taste of Rock 'n' Roll rebellion.